

MADEN YATAKLARIMIZ

ve

M. T. A. ENSTİTÜSÜ

Ömer H. BARUTOĞLU

Yurdumuzda verimli maden yataklarının bulunup bulunmadığı ötedenberi yerli, yabancı "Mühendis ve Mühassıs" lar arasında tartışma konusu olagelmıştır. Her şeyden önce "**İktisadî mânâda işe yararlı maden yatağımız yoktur..**" diyenlere hak verdiğimizizi söylersek fazla kötümserlik etmemiş oluruz. Öte yandan bunun büsbütün ters yönünü tutanlara da yani çeşit değişikliği ve işletmeye elverişliliği bakımlarından maden yataklarının varlığı inancını ortaya sürüp ayak direyenleri de haklı bulmamak elden gelmiyor. Birbirine aykırı görünen durumu şuracıkta gözden geçirip hatırımıza gelenleri topluca belirtmenin madenciliğimiz için az çok faide sağlayacağını umarak bu yazıyı hazırladık.

M. T. A. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün işe başladığı 1935 ve onu takip eden yıllarda, maden yataklarımıza dair elde derli toplu bilgi bulunmadığından ötürü, Maden Umum Müdürlüğündeki (**Maden Kütük Defteri-Yevmiye Defteri**) dayanak alınmak, özel kişilerin yaptığı ihbarlarla bu arada rastlanan bazı maden tezahüratı incelenerek tertiplenmek suretiyle yurdumuzdaki değişik cins madenler hakkında muntazam bir arşiv meydana getirilmesine çalışılmış ve bunda - bugüne kadar kısmen de olsa - muvaffak olunmuştur.

M. T. A. arşivindeki bilgilere uyularak **bilinen** maden yataklarımız arıklanıp topluca ortaya konulsa bizde, dünyadaki benzerleriyle karşılaştırılıp, "**Büyük yatak**" denilebilecek **çapda** cevherleşme teşekküllerinin bulunmadığı sonucuna varılır. Kalbur üstü kalkanların da cevher varlıkları bakımından çaplarıyla sayıca sınırlı durumları hesaba katılınca maden iktisadî yönünden süreli çalışabilecek, geniş yatırımlara elverişli, büyük işletmelerin kurulamayacağı kendiliğinden belirir. Fakat bu demek değildir ki (**yurdumuzda maden yoktur**) diyenler haklıdır. Biz henüz yurdumuz maden teşekkülâtının gere-

ği gibi tanınmadığına inanıyoruz. Bugün için - **bilinen maden yataklarımız** - derken eldeki donelere dayandığımızı belirtmek istiyoruz.

Bir bölgenin herhangi bölümündeki cevherleşmeye dair bir ya da bir kaç Mühendis-Mühassısça ilk etüd sonunda hazırlanmış olan rapor müspet-menfi olabilir. Aramalar geliştirilip konu madencilik bakımından gereği gibi aydınlatılmadıkça rapordaki sonuçta bel bağlamamalıdır. Bu iddiamıza karşılık hayli örnek verilebilirse de meslek hayatı on yılı aşmış - meslekdaşlarımızdan çoğunun bildikleri bir kaçını hatırlatmakla yetineceğiz.

1 — **Dodurğa**; Yatak M. T. A. arşivinde (E. 478) diye tasnif edilmiş ve M. Blumenthal tarafından 1937 yılında mahallen tetkik edilerek 676 No.lu rapor tanzim olunmuştur. Raporda (mahdut bulunan mostralardaki kömürün toz halinde olduğu, devamsız, intizamsız damarlarda arama yapılsa da umulan sonuca vanlamıyacağı, mahalli isteği

karşılama düşüncesiyle de olsa burada bir çalışma yapmanın yersiz olacağı binnetice yatağın değersizliği belirtilmiştir). Önceleri çeltik İşletme Müdürü meslekdaşımız K. Altay'm merak ve dikkati sayesinde mostralar açılmış yılda 12.000 ton istihsali olan orta çapta bir işletme kurulmuştu. Sonradan K. Erdem'in çalışmalarıyla yıllık istihsal 60.000 tona kadar yükselmiştir. M. T. A.'nın 1956 ve 1957 yıllarında yaptığı sistemli etüd, sondaj, aramalarla yatağın hakiki kömür varlığının 30.000.000 T. olduğu anlaşılmış. (Ocağın bugün yıllık istihsali 110.000 tona kadar yükselmiştir).

2 — **Yeni Çeltik**; Eski çeltik kömür yatağının batısına rastlayan saha, -bölgeyi etüd eden mühassıs jeologların ilk raporlarına nazaran, kömür taşımağa elverişli bulunmamış ve değersiz addedilmişti Eski çeltik kömür madenini D: -D; Y. nam'vê îsEsabma

işletmekte bulunan arkadaşımız, Tersakan çayı sağ yamaç mostralarında yaptığı bazı aramalarla dikkati çekmiş ve bölge M. T. A.'ca esaslı bir tetkika tâbi kılınmıştır. Aralıkla beş yıl kadar süren bu çalışmalar 953 nihayetinde sona ermiş ve «ahada - 300-525 metre derinlikte olmak kaydıyla - 2.200.000 T. (tuvenan 1.075.000 t.) kömür tespit edilerek 956 yılında istihsale geçilmiştir, (halen yıllık istihsalı 70.000 ton kadardır).

(Arada şunu belirtelim ki Dr. Blumenthal M. T. A. Müessesesince bilgi ve tecrübelere inanılan değerli bir Jeolog olarak tanınmıştır. Müh. K. Altay) meslektaş ise Jeolog raporundaki menfi kanaata rağmen madencilik çalışmalarının neticelerini görmedikçe karar vermemeği uygun bulmuş ve böyle yapmakla da isabet etmiştir.) 1

3 — **Guleman;** Şark kromlarının 1935 de ilk etüdü yapıldığında bölgedeki varlık azamî 250.000 t. olarak tahmin edilmiş, böylece 1936 yılında işletmeye girildiğinde cevher rezervi tartışma konusu olmuştu. Müessesenin - 1960 da 25 yılı bulan - işletme ömrü süresince istihsal edip piyasaya sevkettiği cevher miktarı 3.077.000 tonu aşmış, bugün için 3.000.000 t.dan fazla görünür + muhtemel rezervi olduğu raporlarla ortaya konulmuştur.

4 — **Divriği "B" Kafa;** Divriği İşletmesi ana yatak "cevherleşmesi hemen bitişiğinde bulunan bu yatak önceleri 120-150 bin tonluk bir teşekkül sayılırken bilâhare Etibank hesabına tarafımdan yapılan tamamlayıcı sondaj ve madencilik aramaları ile yatakta 3.000.000 tonu aşkın, kükürtsüz denecek kadar mükemmel, Fe % 61've S % 0.30 lık cevher rezervi bulunduğu anlaşılmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz misaller gösteriyor ki bugün arşivlerde bulunan maden yataklarına ait raporlara şöylece bir göz atıp da birden (Yurdumuz büyük çapta maden varlığı bakımından fakirdir, geniş sermaye

yatırımını haklı gösterecek verimli cevher yataklarından yolsuldu) diye kaygılandırmak kendimizi kötümserliğe kaptırmaklığımıza ya da çevremize böyle bir menfi havayı sokmamıza sebep ..yoktur.

— : Bu yüzdendir ki **maden varlığımız konusunda kötümser olanların inancına şimdilik**

katılanuyacağımız gibi gelecekte de - madencilüğümüzün bugünkü ile kıyaslanamayacak kadar - gelişeceğine inanıyoruz.

Bu aykırı düşüncelerin neden doğduğunu araştırırsak şu neticeye varırız; bizde Devlet eliyle alâkalı olarak yapılan her şey bir "SIR" perdesine büründürülür; sır hepimizin bildiği gibi "gizlilik" anlamındadır. Bu arada maden konusunda yapılan etüd, arama sonuçları da saklanmaktadır. Bu kabil çalışmalar Devlet sektörünce yaptırılmışsa varılan neticeler özel kişilerden, hususî müesseseler tarafından yaptırılmışsa Devlettten ve komşu işletmeden gizlenegelmiştir. Memleketimizdeki bu kötü geleneği ancak M.T.A. Enstitüsünün gidereceğine inanıyoruz. Müesseseler derlediği bilgileri, edindiği tecrübeleri yayın yolu ile ortaya koyup herkesin istifadesine sunmak suretiyle bu alanda da özel teşebbüse önderlik etmelidir.

M. T. A. Enstitüye ötedenberi çalışmalarından aldığı neticeleri "gizleme" itiyadındadır. Buluşlarını derinleştirip olgunlaştırdıkça da, sonuçları olduğu gibi, **iktisadî Devlet teşekküllerine** aktarıverir. Devlet sektörünün işine yarayacak kadar değersiz bulduğu maden konularını hususi teşebbüsün önüne sermez. Dünyanın her yerinde **Devlet** daima **hususî teşebbüsle birlikte çalışır** ya da onu bütün gücü ile destekler. M. T. A. Enstitüsü kendini devletçilik zihniyetine tamamen kaptırmıştır. Gerek mecmua gerekse özel olarak yaptığı yayınlarda jeoloji, jeofizik konular ile ilgili ve umumî problemler dışında maden yataklarındaki çalışmalarını yapmaktan çekinmektedir. Bu güne kadar arşivinde biriktirdiği doneleri ayrı kitaplar halinde neşretse yurd madencilğine büyük hizmet etmiş olur. Bu bilgilere dayanarak "metallojenik bölge" durumumuzu belirtir haritalan tertipletmeli, mostra bulunmasına bakmaksızın aramaları bu bölümlerde hızlandırmalıdır.

"Provence metallogenique" fikri üzerinde, geçmiş yıllarda, meslekdaşlarımızdan bazıları durarak denemelerini münferit yazılarıyla M. T. A. mecmuasında yayınlamışlardır. Bugün bu işi çok daha derli toplu yapmak ve lâyık olduğu ehemmiyetle tezgâhlamak imkânlarının bulunduğu kaniiz. İşe önce Özel sermaye yatırımlarının en çok olduğu "krom" dan başlanabilir. Bilinen yataklar derlenip bir kitap hazırlansa; bu yataklar ana yatak taşlarının özellikleri, cevherleşme hususiyetleriyle birlikte haritalara bütün ta& silâtiyle geçirilse, peridotit-serpantinlerin **petrograik** ve kimyevi durumlarına ait bil-

giler verilse, aramalarda ne gibi karakteristiklerden faydalanılabileceği etraflıca anlatılsa ve bu öğütler-tedricen her çeşit madenleri için - hazırlanıp yayınlansa bu konuda

çalışanlara umulduğundan fazla yardım edilmiş olur. Mes'elenin büyük çapta bir kadro işi olduğunu müdrükizdir. Yüksek kademelerde bulunanlara mevzu bütün önemiyle anlatıldığı takdirde Hükümetin buna dair munzam tahsisatı Enstitüden esirgemiyeceğinden de eminiz. Kaldı ki bu işleri yapmak-müessesenin kuruluş kanununa dayanarak-da mümkündür. Yabancı memleketlerde işletme sistemlerine varıncaya kadar her şey-etüd neticesinde ve daha iyiye ulaştırılmak amacıyla-tamamen .. değiştirilmektedir. Son zamanda 4 ay. kadar Fransa'da tetkikler yapan bir arkadaşımız Nansi'de bir jeep'le yer altında 300 m. derinlikte çalışılan **bir madene** inerek yine jeep'le bütün bacaları gezdiğini ve istihsal edilen cevherin 40 tonluk kamyonlarla -meyilli yoldan- yer üstüne çıkarıldığını, eskiden 3 tonluk randıman edinilen ocakta çalışma sisteminin değişmesinden sonra randımanın 16 tona kadar yükseltildiğini yazmaktadır. M. T. A. gerek bu kabil yeniliklerin yurd madenciliğine sokulmasında, gerekse yukarıdaki hususatın yerine getirilmesinde daima önde olmalıdır. Müessesenin kuruluş kanununda; "... işletilmekte bulunan ya da işletilmeğe elverişli maden yataklarında inceleme veya tecrübeler yaparak bunların daha rantabl duruma ulaştırılmalarını sağlayacak usulleri ortaya koymak da enstitünün ana görevleri arasındadır.." denilmektedir.

Yukarıdan beri üzerinde durduğumuz, bu arada yurdumuz madenciliğinin kalkmasıyla yakından ilgili olduğuna inandığımız komalarda M. T. A. 'dan beklediğimiz hizmetlere dair hatırıma geliveren hususları topluca sıralıyoruz.

© Yurdumuz **stratigrafik** bilhassa **teknik** yapı özelliklerine uygun değişik bölgelere ayrılmalı, her bölgenin 1/25000 lik detay jeolojisi, bu Leve'lerin hususiyetlerine göre de, lüzumu halinde, jeolojik etüdü yapılmalı, çalışmaların müsbet neticelendiği mıntakalarda sondaj-madencilik aramalarına girişilerek incelemeleri derinleştirmelidir.

® Bu gün bilinen ve işletilmekte bulunan büyük yataklarımızdaki cevherleşme tekevün özellikleri göz önünde tutularak jeolojik yapıları aynı tip cevherleşmeyi taşımayan elverişli sahalarda, mostra aranmaksızın,

bölgeye şamil uzun vadeli aramalara girişilmelidir. (hatta evvelce işletilerek tükenmiş yataklar da. ele alınmalıdır)

© Özel teşebbüsün ancak mostra bulunan, kat'i neticeli sahaya para döktüğünü, çalıştığı yatakda cevherleşmenin derinlerdeki devamım - para ya da teknik imkân yoksuzluğu yüzünden - araştırmadığını hepimiz biliriz. Enstitü bu durumdaki madencinin yanını başında -icabında- **"bir ortak"** gibi bulunmalıdır.

® Eski bir deyimle **"Maadinî necibe-Mergube"** demlen Volfram, uranyum, pılatin, altın, nikel, molibden ve benzerleri gibi az rastlanan madenlerin araştırılması için ayrı bir program ve bütçe ile - bugünkünden çok daha geniş bir kadro ile - çalışmalıdır.

© Genel olarak tenörü düşük cevherlerin, laboratuvar denemeleriyle bulunacak usuller ortaya konulmak suretiyle, zenginleştirilerek kıymetlendirilmelerini sağlamalıdır.

® 2804 No.lu Enstitü Teşekkül Kanununun özel maddesi gereğince yurdumuzun **jeoteknik** haritası yaptırılarak yayınlanmalıdır. Bu arada;

a) **"Taş yataklarımızın"** ilmî, teknik etüdüleri tamamlattırılman, bu inceleme sonuçlarına dayanılarak (granit, andezit, mermer, kalker gibi) çeşitli cins taşlarımızın buldukları yerler haritalara geçirilmeli ve bu haritalarla birlikte bunların iktisadi bakımdan en elverişli değerlendirilme şekilleri hakkında yayın yapılmalıdır.

b) Sanayi ham maddelerinden kaolin, mağnezit, (ateş tuğlası, çimento, tuğla, kiremit yapmağa elverişli) kil, diatome toprağı, feldspat, kuvarz, temiz kum ve benzerlerinin etüdülerinin yapılması, haritalarının tertiplenerek yayınlanması.

& Taş ve linyit kömürlerimizin **"sous produits"** bakımından etüdüleri yapılarak en verimli şekilde kullanılacakları yerlerin belirtilmesi.

Yabancı ileri memleketlerde bütün bu işler hayli zaman önce yapılmış ve umumun istifadesine sunulmuştur. Bugün Enstitünün elinde yazdıklarımızı mükemmel şekilde yapacak ilmî yetki ve tecrübe **sahibi** bir çok

elemanlar mevcuttur; yeter ki günün geçici işleri arasında bu arkadaşlara bu konuda çalışabilmeleri için zaman ve imkân verilsin.

M. T. A. Enstitüsü kuruluşundan beri ilmi, teknik mesaisi saygı ile takip edilen bir müessesedir. Enstitünün çalışmalarında karşılaştığı manevî, maddi sıkıntıları yakından bilmekliğimize rağmen yurdumuz maden davasında mes'uliyetini omuzlarına yüklemek istediğimiz önemli meselelerimizden ikisini daha deşip bu işin de halli yolunda ön ayak olmasını istemekten kendimizi alamıyoruz.

1. Harita Genel Müdürlüğünün yayınladığı ve fakat ötedenberi "... Devletin emniyeti ile ilgili bir Milli Savunma sırrı" telâkki edilen 1/25.000 lik paftaların, Sanayi Bakanlığının teşebbüsü ile, isteklisine satılacağını, serbestçe kullanılabileceğini duyduk. Ruhsatname ve işletme ruhsatı talebine ait haritaların tanzimi ile maden yollarının tertiplenmesinde madencilerin pek çok işine yarayacak olan bu karar vesilesiyle M. T. A. dan bir ricada bulunacağız.

Enstitü bazı bölgelerin 1/25.000 lik jeolojik relevelerini tamamlamıştır. Bu donneleri, lüzumu halinde müracaat edecek, Maden Yüksek Mühendisi - Maden Mühendisi arkadaşlarımıza - muayyen bir ücret karşılığı-kopye etme imkânını bahşederse Sanayi Bakanlığının bu güzel teşebbüsü çok daha faydalı hale getirilmiş olacaktır.

2. Bilindiği gibi bizde maden ihracatına ait numuneler ötedenberi bir takım müesseseler !!!'lerin hiç bir tahsili bulunmayan lâlettayin adamları tarafından - usulünce !!! - alınır, satışlara ait anlaşmalar bu ilk numunelerin tahlil neticelerine göre yürürlüğe gi-

M. T. A. Müessesesi bünyesinde - ilâve tahsisat ve kadro ile böyle bir teşkilât kurulur, ihracat numuneleri müessesenin yetkili elemanlarınca alınır, şevke tekaddüm eden ilk tahliller de M. T. A. kimya laboratuvarında beynelmilel teamüle uygun yapılırsa alıcı ve satıcı firmalar için büyük bir emniyet sağlanmış olur. Hatta teslim limanında alınan numunelerin mahallinde yapılan tahlillerinde çoğunlukla satıcı-alıcı arasında çıkan anlaşmazlıklarda **M. T. A.'nın hakem rolü** oynaması da lâzımdır. Bu işin muhakkak ki müessesesi için külfet teşkil edeceğini biliyoruz; bunu peşinen kabul etmekle beraber büyük bir yekûn tutan maden ihracatında da Devlet sektörü ile hususi teşebbüse ait hakların tam mânâsiyle korunmasından, dışarıda bu yolda yapılagelen uygunsuzluklara sed çekilmesinden doğacak nimet - karşılaşılması melhuz zorluklarla kıyaslanamayacak kadar - üstündür. M. T. A.'nın bu uğurda harcayacağı para satıcı-alıcı firmalarca ödenmesi mütad ücretlerle karşılandıktan başka bu mevzuun ele alınması Müesseseye az çok bir gelir bile sağlar kanaatindeyiz.

